

Marcin Starzyński*

Malarz życia miejskiego – Jan Ptaśnik (1876–1930). U genezy studiów nad patrycjatem krakowskim

W 140. rocznicę urodzin

Kiedy przed blisko dziewięćdziesięciu laty Kazimierz Dobrowolski kreślił charakterystykę twórczości naukowej Jana Ptaśnika¹ – przedwcześnie

* dr hab.; Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii, Zakład Nauk Pomocniczych Historii; zainteresowania badawcze: historia społeczno-gospodarcza polskiego średniowiecza, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów miast i mieszczaństwa oraz historia Kościoła w Polsce średniowiecznej, w tym zwłaszcza dzieje zakonów; e-mail: starzynski@gmail.com

¹ Podstawowe informacje na temat życia i działalności naukowej Jana Ptaśnika zebrał Wiesław Bieńkowski, *Ptaśnik Jan*, [w:] PSB, t. 29, Wrocław 1986, s. 303–308 (tam starsza literatura); także: Andrzej Kazimierz Banach, *Jan Ptaśnik*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. Julian Dybiec, Kraków 2000, s. 214–223; Jolanta Kolbuszowska, *Historia kultury jako samodzielna dziedzina badawcza a lwowskie prace Jana Ptaśnika*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, red. Jerzy Maternicki, Leonid Zaszkiłniak, t. 3, Rzeszów 2005, s. 430–440; Bożena Koredczuk, *Jan Ptaśnik (1876–1930) – krakowski i lwowski historyk książki*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, red. Halina Kosętka, Kraków 2006, s. 18–29; J. Kolbuszowska, *Jan Ptaśnik (1876–1930)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2007, s. 467–482; A. K. Banach, *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*, Kraków 2009, s. 20–22, 327; Łukasz Tomasz Sroka, *Wydział humanistyczny*, [w:] *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. Adam Redzik, Kraków 2015, s. 632–634. Na uwagę zasługują przede wszystkim teksty poświęcone pamięci Ptaśnika pomieszczone w 44. tomie „Kwartalnika Historycznego”: życiorys opracowany przez Franciszka Bujaka, jego przyjaciela od lat gimnazjalnych (*Życiorys Jana Ptaśnika*, „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. X–XLV), omówienie dorobku naukowego (Kazimierz Kaczmarczyk, *Studia nad dziejami miast polskich, ibidem*, s. XLVI–LXV; Kazimierz

zmarłego profesora uniwersytetów w Krakowie i we Lwowie, a zarazem jednego z własnych nauczycieli – był pod przemożnym wrażeniem rozległości jego zainteresowań. Jak zauważył, Ptaśnika

cechowała wybitna różnorodność. Pociągały go bowiem zarówno zagadnienia dotyczące kultury społeczno-gospodarczej: stosunki ustrojowe i demograficzne, walki narodowościowe i społeczne, rozwój handlu i przemysłu – jak też życie obyczajowe, religijne, dzieje książki, twórczość artystyczna, problem wpływów obcych i dróg, którymi one szły².

Zwornikiem dla tych zagadnień było zaś miasto, „na którego tle dokonywały się zjawiska wskrzeszane” w jego pracach³. Szczególne miejsce w tych badaniach zajmowały studia koncentrujące się na przeszłości Krakowa doby Piastów i Jagiellonów, wśród których na osobną uwagę zasługują prace poświęcone krakowskim rodzinom patrycjuszowskim, zarówno tym najstarszym, odgrywającym w Krakowie wiodącą rolę w okresie polokacyjnym, jak również tym, których pierwsi przedstawiciele osiedlili się w mieście dopiero w drugiej połowie XV stulecia. Po dziś dzień stanowią

Dobrowolski, *Badania z zakresu historii kultury*, *ibidem*, s. LXVI–LXXIII; Zygmunt Wojciechowski, *Prace o związkach Polski Piastowskiej ze Stolicą Apostolską*, *ibidem*, s. LXXIV–LXXX; Maria Wojciechowska, *Dzieje książki*, *ibidem*, s. LXXXI–LXIII) oraz bibliografia za lata 1899–1930 (*Bibliografia prac Jana Ptaśnika*, oprac. Łucja Charewiczowa, *ibidem*, s. I–IX). Fragmenty korespondencji opublikował Henryk Barycz, *Kilka dokumentów z dziejów przyjaźni dwóch historyków. W pięćdziesiąt rocznicę zgonu Jana Ptaśnika*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1981, t. 26, s. 129–174. W 1931 r. pod wspólnym tytułem *Życie żaków krakowskich* wznowiono dwie młodzieńcze prace Ptaśnika ogłoszone jeszcze w 1900 r., *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku* oraz *Z życia uczniów krakowskich w XV i XVI wieku*, Biblioteka Filomaty nr 11, Warszawa 1931 (wyd. 2, Warszawa 1957). *Obrazki z życia żaków* przedrukowano również samodzielnie w 2008 r. w serii *Dzieła Odkurzone* t. 3, Kraków 2008. Dopiero cztery lata po śmierci autora ukazało się drukiem jego *opus magnum*, stanowiące podsumowanie wieloletnich studiów nad mieszczaństwem: *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Kraków 1934 (wyd. 2, Warszawa 1949). Pod koniec lat 50. ubiegłego wieku wznowiono także *Kulturę włoską wieków średnich* (Warszawa 1959), po raz pierwszy opublikowaną w 1922 r., oraz *Kulturę wieków średnich*, t. 1: *Życie religijne i społeczne* (Warszawa 1959), której pierwsze wydanie ukazało się w 1925 r. Dodać można, iż jeden z rozdziałów *Kultury włoskiej* (VII. *Kallimach jako dyplomata i polityk*) opublikowano samodzielnie w języku włoskim: *Un precursore di Machiavelli in Polonia (Filippo Buonaccorsi detto Callimaco)*, „L’Europa Orientale” 1938, t. 18, s. 460–492.

² K. Dobrowolski, *Badania...*, s. LXVI.

³ *Ibidem*, s. LXVI.

one podstawę do rozpoznania elity władzy w stolicy historycznego Królestwa Polskiego⁴.

* * *

Przyszły uczony urodził się w rodzinie chłopskiej w sobotę 15 stycznia 1876 r. w Mikłuszowicach, położonych około dwanaście kilometrów na północ od Bochni. Ojciec – Marcin Ptaśnik – należał do trzeciego już pokolenia rodziny, która przybyła do Mikłuszowic na początku XIX w. z położonych po drugiej stronie Wisły, nieodległych Jaksic. Matka – Anna Sadulska – wywodziła się natomiast z miejscowej, mikłuszowickiej rodziny kmiecej.

Po ukończeniu szkoły ludowej w rodzinnej wsi w 1886 r. Jan rozpoczął naukę w gimnazjum w Bochni, gdzie poznał Franciszka Bujaka. Ze wspomnień tego ostatniego wiadomo, że już wówczas Ptaśnik interesował się historią i mimo że

nie robił wrażenia uzdolnionego chłopca i w nauce szkolnej się nie odznaczał [...] bystrzejsze oko mogło dostrzec w nim oznaki silniejszego charakteru, głębszego uczucia i samodzielniejszej myśli⁵.

Zaangażował się wówczas w działalność organizacji „Przebudzeni”, wykrytej już po zdaniu przezeń matury. Do tego egzaminu przystąpił Ptaśnik „po całonocnej hulance na wsi, po której musiał o świcie wlec się przez wertepy i błota dwanaście kilometrów [...], ale zdał z wyróżnieniem”⁶. Po ukończeniu gimnazjum w 1896 r., wbrew życzeniom matki, która oczekiwała, że podejmie studia teologiczne, dwudziestoletni J. Ptaśnik zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pasja historyczna okazała się jednak silniejsza i w następnym roku akademickim (1897/1898) został słuchaczem Wydziału Filozoficznego. Już jako student pierwszego roku Ptaśnik zabłysnął na seminarium profesora Wincentego Zakrzewskiego (1844–1918), wybitnego znawcy epoki Stefana Batorego, referatem opracowanym

⁴ Por. Marcin Starzyński, *Die Krakauer Herrschaftselite im Mittelalter. Eine Problemskizze*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Elite der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*, red. Michael Diefenbacher, Olga Fejtová, Zdzisław Noga, Documenta Pragensia Monographia, t. 33/1, Praha 2016, s. 49–61.

⁵ F. Bujak, *Życiorys ...*, s. XII.

⁶ Zob. Stefan Henel, *Godziny zwierzeń. Wspomnienia córek i synów o ich sławnych i zasłużonych Rodzicach*, Warszawa 1983, s. 214 (ze wspomnień syna, Mieczysława Ptaśnika).

na podstawie *Rachunków dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, opublikowanych przez Franciszka Piekosińskiego w 1896 r.⁷ Na zajęciach prowadzonych przez Stanisława Krzyżanowskiego (1865–1917) zdobywał zaś umiejętności paleograficzne, które stały się podstawą jego warsztatu w następnych latach.

W dość krótkim czasie Ptaśnik pozyskał na Wydziale opinię studenta, „którym należy się zaopiekować”⁸. W 1898 r. otrzymał pracę w kierowanym przez Krzyżanowskiego Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, co wpłynęło na znaczne polepszenie jego sytuacji materialnej. Zetknięcie się z wytworami średniowiecznej kancelarii krakowskiej zaważyło zaś na dalszym przebiegu jego kariery naukowej. W 1899 r. J. Ptaśnik został stypendystą Seminarium Historycznego oraz Akademii Umiejętności (po wyjeździe Stanisława Kutrzeby do Paryża). Cały wolny czas wypełniał wówczas pracą. „Nigdy nie wspomina on o karierze naukowej, o której niewątpliwie marzy, ani o przyjemnościach życia, które mu się uśmiechają, ale o pracy i zasłudze naukowej”⁹.

W 1900 r. uroczystie obchodzono jubileusz 500-lecia odnowienia Uniwersytetu. Ptaśnik opublikował wówczas dwie rozprawy, które należy uważać ze jego właściwy debiut naukowy¹⁰, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI w.*¹¹ oraz *Z życia uczniów krakowskich w XV i XVI w.*¹² Prace te uzyskały bardzo pochlebny recenzję Antoniego Karbowiaka (1856–1919), najwybitniejszego wówczas znawcy dziejów wychowania¹³. F. Bujak celnie

⁷ Zob. *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*, wyd. Franciszek Piekosiński, Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia t. 15, Kraków 1896.

⁸ F. Bujak, *Życiorys...*, s. XV.

⁹ *Ibidem*, s. XVII.

¹⁰ Jeszcze jako student ogłosił drukiem niewielką rozprawkę zatytułowaną *Podania i wierzenia kaszubskie a nasze. II. Trzy podania z powiatu bocheńskiego*, „Lud” 1899, t. 5, s. 357–365, w której poddał drobiazgowej krytyce m.in. ludowe podanie pochodzące z jego rodzinnych Mikluszowic o pochodzeniu nazwy wsi Poszyna.

¹¹ Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*, Biblioteka Krakowska nr 15, Kraków 1900.

¹² Idem, *Z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego wydana staraniem i nakładem młodzieży akademickiej ku uczczeniu 500-letniego jubileuszu przekształcenia dawnej Szkoły Kazimierzowskiej na Uniwersytet Jagielloński*, Kraków 1900, s. 3–48 (i osobna odbitka, Kraków 1900).

¹³ Antoni Karbowiak [rec.], Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*, Kraków 1900, w 8° mniejszej; s. 68, Bibl. Krak. nr 15; Jan Ptaśnik, *Z życia*

zauważył, że „jeszcze na ławie uniwersyteckiej zyskał sobie Ptaśnik nazwisko naukowe”¹⁴. W 1901 r. zdał egzamin nauczycielski, który uprawniał go do nauczania historii i geografii, po czym podjął pracę jako zastępca nauczyciela w III Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego (obecnie II Liceum) w Krakowie. W 1902 r. przeniesiono go z kolei do I Gimnazjum w Przemyśle. W tym czasie wytrwale pracował nad dysertacją doktorską, przedmiotem której była biografia Jana Bonera, jednego z najwybitniejszych mieszczan krakowskich przełomu XV i XVI w. Część materiałów z prowadzonej wówczas kwerendy spożytkował do przygotowania jedenastu niewielkich rozprawek, które opublikował w latach 1902–1903 pod wspólnym tytułem *Obrazki z przeszłości Krakowa*¹⁵.

8 lipca 1903 r., po uprzednim złożeniu rygorozów z historii i geografii oraz filozofii, Ptaśnik odbył promocję na doktora filozofii, której podstawę stanowiła rozprawa *Pierwszy Bonar, czyli powstanie rodziny magnackiej w Polsce*, zreferowana w kwietniu 1903 r. na posiedzeniu Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności i opublikowana następnie w poszerzonej wersji na łamach „Rocznika Krakowskiego”¹⁶. W listopadzie 1903 r. po raz pierwszy wyjechał do Rzymu, aby z ramienia Akademii kontynuować poszukiwania poloników w Archiwum Watykańskim. W czerwcu 1904 r. otrzymał angaż w Wyższej Szkole Realnej (obecnie V Liceum) w Krakowie, jednak już w październiku tego roku ponownie wrócił do

uczniów krakowskich w XV i XVI wieku. Osobne odbicie z Księgi pamiątkowej uczniów Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 1900, w 8° większej s. 48, „Kwartalnik Historyczny” 1900, t. 14, s. 674–675.

¹⁴ F. Bujak, *Życiorys...*, s. XVI.

¹⁵ Klemens Bąkowski [rec.], Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa*, Bibl. Krak. nr 21, Kraków 1902, s. 88, „Kwartalnik Historyczny” 1903, t. 17, s. 89–91; Majer Bałaban [rec.], Jan Ptaśnik, *Abraham Judaeus Bohemus*. IV ustęp z rozprawki p.n. *Obrazki z przeszłości Krakowa* (serya II), 1903, „Kwartalnik Historyczny” 1904, t. 18, s. 638–639. Szczegółowe omówienie wyników badań Ptaśnika nad patrycjatem krakowskim znajdzie się w dalszej części niniejszego tekstu.

¹⁶ Jan Ptaśnik, *Pierwszy Bonar, czyli powstanie rodziny magnackiej w Polsce*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1903, t. 8, nr 4 (kwiecień), s. 11–13; idem, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 1904, t. 7, s. 1–133 (i osobna odbitka, Kraków 1904); Abdon Kłodziński [rec.], Jan Ptaśnik, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 1905, t. 7, s. 272, „Kwartalnik Historyczny” 1907, t. 21, s. 488–491. W okresie II wojny światowej opublikowano w postaci maszynopisu powielanego tłumaczenie tej pracy na język niemiecki, zob. *Die Boner*, ausgeführt v. R. A. Klostermann, Berlin-Dahlem 1941.

Wiecznego Miasta. Obok prac nad wydawnictwem źródłowym dotyczącym kontaktów Polski ze Stolicą Apostolską systematycznie gromadził materiały do działalności Włochów w Polsce. Wyczerpująca praca nad przygotowywaniem wzmiankowanej edycji doprowadziła go na skraj załamania nerwowego. Stan duchowy młodego historyka doskonale oddają słowa zamieszczone w jednym z listów pisanych wówczas z Rzymu: „Ustawiczne kolacjonowanie nudnych aktów prawie do wariacji mię doprowadziło i bodaj że po tej robocie stanę się niezdolnym do żadnej konstrukcji”¹⁷.

Zaraz po powrocie opublikował rozprawę *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*¹⁸, która stała się podstawą jego habilitacji, oraz pierwsze studia nad związkami Polski ze Stolicą Apostolską *Kollektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce piastowskiej*¹⁹ oraz *Denar św. Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*²⁰ – tę ostatnią nazywał w korespondencji „swoim demonem”, pisząc „nie wiem, czy ma jakąś wartość, ale mnie się podoba, chociaż i błędów musi być dosyć”²¹. W 1907 r. trzydziestoletni Ptaśnik, posiadający już uznanie w środowisku naukowym, uzyskał zatwierdzenie habilitacji w zakresie historii kultury polskiej i zachodnioeuropejskiej. Tematem wykładu habilitacyjnego wygłoszonego 28 czerwca 1907 r. był udział Włochów w organizacji poczty w Polsce w XVI w. Jako docent prywatny rozpoczął też zajęcia na Uniwersytecie. Jesienią 1908 r. po raz trzeci wyjechał do Rzymu. Pracował nad korektami do pierwszego tomu *Monumenta Poloniae Vaticana*, ale także w tajemnicy przygotowywał wydawnictwo źródłowe, które następnie ogłosił drukiem we Włoszech, *Gli*

¹⁷ F. Bujak, *Życiorys...*, s. XX.

¹⁸ Jan Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*, „Rocznik Krakowski” 1907, t. 9, s. 3–147 (i osobna odbitka, Kraków 1906); Abdon Kłodziński [rec.], Jan Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*, „Rocznik Krakowski” 1907, t. 9, s. 1–147 – praca bogato ilustrowana, „Kwartalnik Historyczny” 1908, t. 22, s. 411–415.

¹⁹ Jan Ptaśnik, *Kollektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce piastowskiej*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1907, t. 50, s. 1–80 (i osobna odbitka, Kraków 1907); Maryan Goyski, *Przegląd literatury historycznej polskiej do dziejów XIV i XV w. z ostatnich lat siedmiu (1901–1907)*, „Przegląd Historyczny” 1908, t. 6, s. 270–271.

²⁰ Jan Ptaśnik, *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1908, t. 51, s. 133–218 (i osobna odbitka, Kraków 1908).

²¹ H. Barycz, *Kilka dokumentów...*, nr 5, s. 157.

*Italiani a Cracovia del XVI secolo al XVIII*²². Podczas kolejnego pobytu we Włoszech (od jesieni 1909 r.), który wiązał się z przedłużającymi się pracami nad wydawnictwem Akademii, opracował drugą część historii handlu krakowskiego, przygotowywanej wspólnie ze S. Kutrzebą na jubileusz 500-lecia krakowskiej kongregacji kupieckiej²³. Niepowodzenia w życiu osobistym i krytyczna recenzja jego rozprawy o świętopietrze²⁴ spowodowały, że Ptaśnik coraz bardziej zaczął uciekać w pracę, w której widział jedyny sens życia.

Z własnego prywatnego szczęścia zrezygnowałem – pisał w jednym z listów – pragnę tylko przez jakie dziesięć lat mieć te siły i ochotę do pracy, co teraz, potem chętnie pójdę *ad partes*²⁵.

W 1910 r. zamiast etatowej profesury otrzymał jedynie tytułarną profesurę nadzwyczajną w zakresie historii kultury polskiej i zachodnioeuropejskiej, co uznał za kolejną życiową porażkę. W korespondencji tytuł ten nazywał „plastrem”. Rozgoryczony i zawiedziony współpracą z Akademią przyznawał, że wszystko, co do tej pory osiągnął, zawdzięcza „Rocznikowi Krakowskiemu”, na łamach którego opublikował swoje najważniejsze rozprawy.

Członkiem Komisji hist[orycznej] zostałem na wniosek ś p. Piekosińskiego za Bonerów, a historii sztuki za Kulturę włoską. Gdybym zamiast nad Vaticaną się męczyć pracował przez cały ten czas nad Krakowem byłbym dzisiaj i pozycję miał inną i większe imię²⁶.

²² Jan Ptaśnik, *Gli Italiani a Cracovia del XVI secolo al XVIII*, Roma 1909; Abdon Kłodzki [rec.], Jan Ptaśnik, *Gli Italiani a Cracovia dal XVI secolo al XVIII*, Roma (Forzani e C. tipografi del Senato) 1909, s. VII. 109, „Kwartalnik Historyczny” 1911, t. 25, s. 81–96.

²³ J. Ptaśnik, *Kupcy*, [w:] Stanisław Kutrzeba, J. Ptaśnik, *Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego*, „Rocznik Krakowski” 1911, t. 14, s. 66–130 (i osobna odbitka drugiego rozdziału: *Z dziejów krakowskiego kupiectwa od XIV do XIX w.*, Kraków 1911). W okresie II wojny światowej opublikowano w postaci maszynopisu powielanego tłumaczenie tej pracy na język niemiecki, zob. *Geschichte des Handels und der Kaufmannschaft in Krakau*, ausgeführt v. C. Poralla, Berlin 1942.

²⁴ Maryan Łodyński [rec.], Jan Ptaśnik, *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, osobna odbitka z „Rozp. Wydz. Hist.-Filoz. Akad. Umiej.”, t. 51, Kraków 1908, „Kwartalnik Historyczny” 1910, t. 24, s. 255–270.

²⁵ F. Bujak, *Życiorys...*, s. XXIV, przyp. 2.

²⁶ *Ibidem*, s. XXIV–XXV.

Niepowodzenia te Ptaśnik starał się rekompensować nie inaczej, jak jeszcze bardziej wyteżoną pracą. Penetrował wówczas norymberski Kreisarchiv, w którym kopiował nie tylko materiały odnoszące się do Wita Stwosza, ale także dokumenty dotyczące stosunków handlowych kupców norymberskich z Polską²⁷. W tymże 1910 r. wydrukował na łamach „Rocznika Krakowskiego” rozprawę *Włoski Kraków za Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły* oraz drugą *Ze studyów nad Witem Stwoszem i jego rodziną*²⁸. W październiku 1910 r. po raz piąty przyjechał do Rzymu, aby wykańczać prace nad Monumenta, które ostatecznie ukazały się drukiem w latach 1913–1914²⁹. Na Uniwersytet wrócił w 1911 r. W międzyczasie odbył kolejne podróże do Norymbergi oraz do archiwów i bibliotek w Belgii oraz

²⁷ J. Ptaśnik, który między końcem czerwca a początkiem sierpnia 1910 r. prowadził kwerendę w norymberskim Kreisarchiv – jak wynika z dokumentacji jego pobytu (Nürnberg, Staatsarchiv, Benutzer Handakt, Produkte, sygn. 2491, s. 6–8) – wykorzystał wówczas sto czterdzieści pięć rękopisów. Efektem tych poszukiwań była publikacja zbioru korespondencji prowadzonej przez radę miasta Norymbergi m.in. z miastami polskimi, zob. *Akta norymberskie do dziejów handlu z Polską w wieku XV*, Archiwum Komisji Prawniczej, t. 11, Kraków 1909–1913, s. 294–360. Dokonana przeze mnie kontrola ustaleń Ptaśnika w kilkunastu wybranych rękopisach potwierdziła, że przeglądał je bardzo skrupulatnie. Zob. także: Zdzisław Jedynek, *Materiały do stosunków polsko-niemieckich w Archiwum Państwowym w Norymberdze*, „Archeion” 1999, t. 100, s. 157–170, zwłaszcza 160–162.

²⁸ Jan Ptaśnik, *Włoski Kraków za Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły*, „Rocznik Krakowski” 1910, t. 13, s. 49–109 (i osobna odbitka, Kraków 1910); Abdon Kłodziński [rec.], Jan Ptaśnik, *Włoski Kraków za Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły*, Kraków, odbitka z „Rocznika Krakowskiego” 1910, t. 13, s. 61, „Kwartalnik Historyczny” 1911, t. 25, s. 81–96; Jan Ptaśnik, *Ze studyów nad Witem Stwoszem i jego rodziną*, „Rocznik Krakowski” 1910, t. 13, s. 111–185 (i osobna odbitka, Kraków 1910). Obok tej pracy Ptaśnik publikował wówczas nadto przyczynki poświęcone Stwoszowi: *W sprawie Wita Stwosza*, „Czas” 1912, t. 65, nr 415 (środa, 11 września), s. 1–2; *ibidem*, nr 417 (czwartek, 12 września), s. 1–2; *Noch eigenes über die Nationalität des Veit Stoss*, „Monatshefte für Kunstwissenschaft” 1913, t. 16, s. 30–31.

²⁹ *Acta Camerae Apostolicae*, t. 1–2 (1207–1374), ed. J. Ptaśnik, Monumenta Poloniae Vaticana, t. 1–2, Cracoviae 1913; *Analecta Vaticana 1202–1366*, ed. idem, Monumenta Poloniae Vaticana t. 3, Cracoviae 1914; Helena Polaczkówna [rec.], *Monumenta Poloniae Vaticana I–II: Acta camerae apostolicae v. I. 1207–1344; v. II. 1344–1374*, edidit Joannes Ptaśnik. Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis. Cracoviae 1913, 8°, s. XXXVI + 502; XXVIII + 585; *Monumenta Poloniae Vaticana T. III.: Analecta Vaticana 1202–1366*, edidit Dr. Joannes Ptaśnik, Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, Cracoviae 1914, 4-to, s. LVI + 572, „Kwartalnik Historyczny” 1918, t. 32, s. 81–88, 346–351.

w Londynie. Brał również udział w ekspedycji Akademii Umiejętności na Węgry. Przed wybuchem I wojny światowej zdołał jeszcze ogłosić obszerną rozprawę *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*³⁰. W 1914 r. został przydzielony do II pułku legionów jako delegat Naczelnego Komitetu Narodowego, jednak już w następnym roku udało mu się wrócić do Krakowa. Podjął wówczas poszukiwania archiwalne, których efekty opublikował w 1917 r. Wydawnictwo to (*Cracovia artificum*), w którym znalazły się wypisy źródłowe z krakowskich ksiąg miejskich, sądowych oraz konsystorskich, dotyczące dziejów sztuki i rzemiosła, nie miało odpowiednika w polskim edytorstwie historycznym³¹.

Dopiero w 1918 r. J. Ptaśnik został członkiem korespondentem Akademii Umiejętności. Mimo kolejnych wniosków władz Uniwersytetu Jagiellońskiego o przyznanie mu osobnej katedry historii kultury, w lipcu 1919 r. mianowano go jedynie profesorem nadzwyczajnym historii kultury na Uniwersytecie. Fakt ten bezspornie zaważył na dalszym życiu Ptaśnika, który świadomy swojej pozycji w nauce polskiej i wyraźnie niedoceniony przez krakowskie środowisko naukowe, przyjął propozycję objęcia katedry historii powszechnej średniowiecza i nauk pomocniczych historii na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza w Lwowie. Wykłady Ptaśnik rozpoczął tam w lutym 1920 r. Pełen zapału od podstaw budował świeżo otrzymaną katedrę. Podróżował po antykwiariatach w Polsce i Niemczech, aby zdobyć książki do zakładowej biblioteki.

Lwowski okres twórczości J. Ptaśnika otwierały: monumentalne wydawnictwo źródłowe, w którym pomieszczone zostały materiały do dziejów dru-

³⁰ Jan Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, „Rocznik Krakowski” 1913, t. 13, s. 23–95 (i osobna odbitka, Kraków 1913); cz. 2, *ibidem*, 1914, t. 16, s. 1–90 (i osobna odbitka, Kraków 1914).

³¹ *Cracovia artificum 1300–1500*, wyd. Jan Ptaśnik, *Źródła do Historji Sztuki i Cywilizacji w Polsce*, t. 4, Kraków 1917; Jan Rutkowski [rec.], Jan Ptaśnik, *Cracovia artificum 1300–1500*. Wydawnictwo Komisji Historji Sztuki, Kraków 1917, Nakładem Akademii Umiejętności, 8°, s. 28 + 482, „Kwartalnik Historyczny” 1917, t. 31, s. 158–163; Władysław Podlacha [rec.], Jan Ptaśnik, *Cracovia artificum 1300–1500*, Kraków 1917, 8°, s. 28 + 482, nakładem Akademji Umiejętności, Wydawnictwo Komisji Historji Sztuki, „Źródła do Historji Sztuki i Cywilizacji w Polsce”, t. 4, „Rocznik Krakowski” 1923, t. 23, s. 158–171. Materiały dla lat 1501–1550, zgromadzone wówczas przez Ptaśnika, uzupełnił i wydał drukiem Marian Friedberg, *Cracovia artificum 1501–1550*, wyd. idem, *Źródła do Historji Sztuki i Cywilizacji w Polsce*, t. 5, z. 1–3, Kraków 1937–1948.

karstwa i księgarstwa krakowskiego³² oraz dwa opracowania syntetyczne, pierwsze które wyszły spod pióra Ptaśnika, *Kultura włoska wieków średnich* i *Miasta w Polsce*³³. Kiepskie samopoczucie Ptaśnik starał się wówczas po raz kolejny zagłuszyć tytaniczną pracą. „Dopóki pracuję jestem ze Lwowa zadowolony. Czas się ustatkować, jakkolwiek nie przez małżeństwo. Za późno”³⁴, pisał w jednym z listów. Załamany psychicznie, zamierzał przenieść się do Wilna, gdzie na tamtejszym uniwersytecie ofiarowano mu nie tylko katedrę historii powszechnej wraz z instytutem historii kultury polskiej i zachodnioeuropejskiej, ale i czteropokojowe mieszkanie. F. Bujak, próbując tłumaczyć ten stan przyjaciela, z historyka zamieniał się w wytrawnego psychologa, pisząc:

Nie trzeba się uciekać do teorii Freuda, aby zrozumieć, że główną przyczyną tego stanu duchowego człowieka była przemożna instynktowna tęsknota do własnego ogniska domowego, którego braku nie była już w stanie zagłuszyć twórczość naukowa, płodząca sławę zamiast dzieci³⁵.

Na skutek protestu lwowskiego środowiska naukowego zdecydował się jednak pozostać we Lwowie. W czerwcu 1924 r. mianowano go nawet dziekanem Wydziału Filozoficznego.

W 1925 r. w wieku bez mała pięćdziesięciu lat zawarł związek małżeński z Zofią Małachowską. W 1927 r. na świat przyszedł zaś jego jedyny syn, Mieczysław. Dotychczasowy tryb życia Ptaśnika, nacechowany nie tylko wyniszczającą pracą ponad siły (F. Bujak wspominał, że kiedy lekarz zabronił mu pić i palić, stał się apatyczny i przestał wydajnie pracować)³⁶, wpłynął z czasem na pogorszenie się stanu jego niemalże żelaznego zdrowia. Ze wspomnień syna Mieczysława wiadomo, że ojciec

potrafił po całonocnej pracy, nie zmrużywszy oka, prowadzić przez dzień wykłady, a wieczorem udać się np. z kolegami do knajpki, z której (nierzadko dopiero nazajutrz) ruszał wprost na uniwersytet lub do archiwum, aby... powtórzyć przebieg poprzedniego dnia w tej samej kolejności. I to przez trzy – cztery dni z rzędu (nie uchybiając przy tym ani na

³² *Cracovia impressorum XV et XVI saeculorum*, ed. Jan Ptaśnik, Monumenta Poloniae Typographica XV et XVI Saeculorum t. 1, Leopoli 1922.

³³ Jan Ptaśnik, *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*, Warszawa 1922; idem, *Miasta w Polsce*, Lwów 1922 (liczne recenzje tych prac zestawione w cytowanej wyżej bibliografii autora, s. V–VI).

³⁴ F. Bujak, *Życiorys...*, s. XXXVIII.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, s. XLI.

jotę sprawności swego umysłu i perfekcji wykładu). Przyjaciele nazywali go „fenomenem biopsychicznym”³⁷.

20 lutego 1930 r. dostał silnego ataku kamieni żółciowych. Operacja okazała się jednak spóźniona i zakończyła niepowodzeniem. J. Ptaśnik zmarł we Lwowie 22 lutego 1930 r. w wieku zaledwie pięćdziesięciu czterech lat. 8 kwietnia pochowano go na cmentarzu w Zawadowie koło Jaworowa (obecnie w granicach Ukrainy).

Ptaśnik był bez wątpienia postacią niesłychanie barwną, z jednej strony małowówny i skryty, z drugiej zaś

o kolosalnym temperamencie i niewyczerpanej fantazji. Dowcipów i facecji, jakie urządzał (już jako poważny naukowiec i pan profesor) mógłby mu pozazdrościć sam Wieniawa-Długoszowski, a niespodziewanych podarków, jakie otrzymywała moja Mama – wspominał syn – czasem za wszystkie pieniądze, które miały starczyć na miesiąc – bodaj... królowa Anglii³⁸.

Nie był mówcą porywającym, ale rekompensował to gruntowną wiedzą. Zofia Kozłowska-Budkowa, historyk-mediewista związana z Uniwersyteciem Jagiellońskim, słuchaczka Ptaśnika, pisała w swoich wspomnieniach, że „słuchaczy miał niewiele, bo wykladał w sposób mało atrakcyjny. Wykład rozpoczynał zwykle mrużąc niewyraźnie i wyłamując palce zanim się wreszcie rozgadał”³⁹. Sam miał natomiast świadomość własnej pozycji i wartości własnej pracy – może nie przesadnie skromną, ale bezspornie prawdziwą –

jeżeli jest jakaś różnica między moją pracą a innymi, to przede wszystkim ta, że moja jest naukowa. I że każdy musi do niej zaglądnąć, jeśli naprawdę chce wiedzieć, podczas gdy inne mają często charakter efekciarskich jednodniówek⁴⁰.

* * *

W końcu XIX w. termin „patrycjał” był już powszechnie stosowany w literaturze niemieckiej na określenie osób należących do elity władzy w miastach średniowiecznych, jakkolwiek genezy jego użycia w tym znaczeniu

³⁷ S. Henel, *Godziny...*, s. 209.

³⁸ *Ibidem*, s. 211.

³⁹ Zofia Kozłowska-Budkowa, *Wspomnienia z lat 1893–1923*, oprac. Marcin Starzyński, Kraków 2017 (w druku).

⁴⁰ S. Henel, *Godziny...*, s. 210.

należałoby szukać dopiero w XVII w.⁴¹ Rozwój badań nad miastami europejskimi, obserwowany od końca XIX w., zaowocował wieloma próbami precyzyjnego zdefiniowania terminu „patrycjał” i wyznaczenia kryteriów decydujących o przynależności do niego, wśród których wymieniano: sprawowanie władzy politycznej, posiadanie znacznego majątku budowanego w oparciu o zyski z wielkiego handlu, posiadłości ziemskie, kredyt oraz renty gruntowe, a także stanowy ekskluzywizm i społeczne uprzywilejowanie. W nowszych badaniach wzmiankowany termin zaczęto natomiast zastępować innymi, jak „kupiecka warstwa górna” (*kaufmännische Oberschicht*) lub też „grupa kierownicza” (*Führungsgruppe*)⁴².

W średniowiecznym Krakowie dostęp do władzy był na pewno ograniczony, ale nie zamknięty, o czym świadczy duża rotacja w składach rady i ławy. Obok przedstawicieli rodzin obecnych w organach krakowskiego samorządu od dwóch czy nawet trzech pokoleń, znaczącą rolę odgrywali w nim „ludzie nowi” (*homines novi*), którzy ze względu na posiadane kontakty, majątek lub też poprzez małżeństwo z kobietą należącą do jednej z rodzin patrycjuszowskich uzyskiwali wpływ na rządy w mieście⁴³. Należy jednak przy tym wyraźnie podkreślić, że awans ten odbywał się za zgodą grupy osób ową władzę sprawujących. Roman Czaja słusznie zatem podkreślał, że „członkowie grup rządzących posiadali wspólną świadomość i na zewnątrz zaznaczali swoją odrębność, kultywując specyficzny styl życia, naśladując wzory kultury elitarnej”⁴⁴.

⁴¹ Martin Scheutz, *Städtische Eliten des Mittelalters und der frühen Neuzeit als Problem der Stadtgeschichtsforschung*, [w:] *Krakau – Nürnberg – Prag...*, s. 9–30; Roman Czaja, *Führungsgruppen der mittelalterlichen Städte in der Polnischen Geschichtsschreibung des 19. und 20. Jahrhunderts*, [w:] *ibidem*, s. 31–45 (w tych pracach cytowana starsza literatura).

⁴² Zob. np. Ingrid Batori, *Das Patriziat der deutschen Stadt. Zu den Forschungsergebnissen über das Patriziat besonders der süddeutschen Städte*, „Die Alte Stadt. Zeitschrift für Stadgeschichte, Stadtsoziologie und Denkmalpflege” 1975, t. 2, s. 1–30; Brigitte Berthold, *Charakter und Entwicklung des Patriziats im mittelalterlichen deutschen Städte*, „Jahrbuch für Geschichte Feudalismus” 1982, t. 6, s. 195–241. Dyskusję na ten temat w literaturze polskiej podsumował R. Czaja, *Grupy rządzące w miastach nadbałtyckich w średniowieczu*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 2008, t. 93/1, s. 18–25.

⁴³ Por. Michael Hecht, *Wie man vom „Bürger” zum „Patrizier” wurde. Sozialer Aufstieg und ständische Exklusivität in der frühneuzeitlichen Stadt – das Beispiel Lüneburg*, „Kunstgeschichte. Open Peer Reviewed Journal” 2011, s. 1–20.

⁴⁴ R. Czaja, *Grupy rządzące...*, s. 25.

Badania nad krakowskimi rodzinami mieszczańskimi w okresie średniowiecza zostały zainicjowane w końcu XIX w. przez S. Krzyżanowskiego, jednego z uniwersyteckich mistrzów J. Ptaśnika. Ten znakomity dyplomatyk i paleograf, który naukowe szlify zdobywał m.in. w wiedeńskiej szkole Teodora von Sickla, w 1890 r. (po uzyskaniu habilitacji) przejął po F. Piekosińskim kierownictwo nad krakowskim Archiwum Aktów Dawnych⁴⁵. Mając świadomość tego, jak bogaty materiał źródłowy do prowadzenia studiów nad przeszłością Krakowa kryją zasoby tego Archiwum, Krzyżanowski wcale nie przyczynił się do założenia Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (1896) oraz dwóch wydawnictw periodycznych, na łamach których miały być publikowane wyniki badań w tym zakresie, Biblioteki Krakowskiej i „Rocznika Krakowskiego”.

W pierwszym tomie Rocznika zamieścił on wnikliwe opracowanie poświęcone rodzinie Morsztynów, przedstawiciele której odgrywali znaczącą rolę w XV-wiecznym Krakowie⁴⁶.

Morsztynowie weszli w skład krakowskiej elity władzy w końcu XIV w. W 1393 r. Mikołaj Morsztyn został wybrany ławnikiem. Poprzez małżeństwo z Anną Knospe, krewną Andrzeja Czarnyszy, wójta Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim i rajcy krakowskiego od 1397 r., znacznie wzmocnił zaś swoją pozycję w mieście⁴⁷. Wzrost wpływów tej rodziny datuje się jednak dopiero na następne stulecie. W 1411 r. po raz pierwszy do składu ławy miejskiej wszedł Jerzy Morsztyn. W sześć lat później awansował do grona rajców. Uznaje się go za założyciela tak zwanej linii bytomskiej⁴⁸. W krakowskim samorządzie znalazł się również syn Jerzego, Stanisław starszy, ławnik od 1445 r. i rajca od 1452 r., zmarły przed 17 lipca 1476 r.⁴⁹ oraz jego wnuk, Jerzy młodszy, rajca od 1479 r., zmarły

⁴⁵ Jan Ptaśnik, *Działalność ś.p. Krzyżanowskiego na polu archiwistyki i historii Krakowa*, „Kwartalnik Historyczny” 1917, t. 31, s. 121–125; Bożena Wyrozumska, *Stanisław Krzyżanowski (1865–1917)*, [w:] *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Miasta Krakowa*, red. Wiesław Bieńkowski, Kraków 1997, s. 15–35.

⁴⁶ Stanisław Krzyżanowski, *Morsztynowie w XV wieku. Karta z dziejów krakowskiego patrycjatu*, „Rocznik Krakowski” 1898, t. 1, s. 326–358.

⁴⁷ *Księgi ławnicze krakowskie 1365–1376 i 1390–1397*, wyd. Stanisław Krzyżanowski, Kraków 1904, s. 222, nr 2289–2290.

⁴⁸ Zob. Marcin Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, *Maiestas, Potestas, Communitas* t. 3, Kraków 2010, s. 261, nr 208.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 278–279, nr 258.

przed 1 marca 1500 r.⁵⁰, a także syn Stanisława starszego, noszący to samo co ojciec imię, ławnik od 1490 r., w radzie od 1497 r., zmarły przed 29 listopada 1504 r.⁵¹ O powiązaniach Morsztynów z ówczesną krakowską „grupą kierowniczą” świadczą zaś m.in. małżeństwa Anny, córki Jerzego starszego, z Jerzy Szwarcem, rajcą od 1419 r.⁵² oraz Stanisława starszego z Magdaleną, wdową po Janie Weinke (Wynku), ławniku od 1433 r. i rajcy krakowskim od 1434 r., zmarłym przed 20 listopada 1439 r., jednym z zamożniejszych ówczesnie mieszczan⁵³. Siostra tegoż Jana była żoną Klause Kezingera, rajcy od 1412 r., kupca i przedsiębiorcy, przedstawiciela innej wybitnej rodziny mieszczańskiej⁵⁴. Nieprzypadkowo zatem w tytule omawianej rozprawy Krzyżanowskiego użyte zostało słowo „patrycjat”.

Dalsze studia nad rozpoznaniem środowiska rodzin patrycjuszowskich w średniowiecznym Krakowie z powodzeniem kontynuował jeden z uczniów Krzyżanowskiego, S. Kutrzeba, który już w 1899 r., również na łamach „Rocznika Krakowskiego”, opublikował monografię rodziny Wierzyńków, bez wątpienia najbardziej znanej, ale i zarazem najbardziej wpływowej rodziny krakowskiej XIV stulecia. W swoim studium skupił się on na osobach trzech rajców krakowskich: Mikołaja Wierzyńka starszego, ławnika od 1323 r. i rajcy od 1327 r., zmarłego 4 października 1360 r., bankiera Kazimierza Wielkiego i Karola IV, domniemanego fundatora gotyckiego prezbiterium kościoła Mariackiego, a zarazem pierwszego mieszczanina krakowskiego, który uzyskał nominację na urząd ziemski (był stolnikiem sandomierskim); jego syna Mikołaja młodszego, ławnika od 1344 r. i następnie rajcy od 1347 r., wiążanego z organizacją legendarnej uczty monarchów w 1364 r., oraz Andrzeja, wnuka Mikołaja starszego, rajcy od 1378 r., który oskarżony o kradzież pieniędzy z kasy miejskiej, został ścięty na krakowskim Rynku we wrześniu 1406 r.⁵⁵

⁵⁰ *Ibidem*, s. 295, nr 307.

⁵¹ *Ibidem*, s. 300, nr 321.

⁵² *Ibidem*, s. 262, nr 210.

⁵³ *Ibidem*, s. 272, nr 237.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 257, nr 194.

⁵⁵ Stanisław Kutrzeba, *Historia rodziny Wierzyńków*, „Rocznik Krakowski” 1899, t. 2, s. 29–88 (i osobna odbitka, Kraków 1899). Szczegółowe omówienie tej pracy zob. Marcin Starzyński, *Średniowieczny Kraków w badaniach Stanisława Kutrzeby*, [w:] Stanisław Kutrzeba, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, oprac. Marcin Starzyński, Kraków 2009, s. XX–XXV.

Prace Krzyżanowskiego i Kutrzeby niezaprzeczalnie stanowiły źródło inspiracji dla J. Ptaśnika, który w trakcie gromadzenia materiałów do rozprawy doktorskiej poświęconej Janowi Bonerowi zwrócił uwagę również na inne rodziny działające w Krakowie przełomu XV i XVI w. „Aby sobie wyrobić obraz stosunków w tym najciekawszym okresie mieszczaństwa krakowskiego”, w latach 1902–1903, na co zwrócono już uwagę, opublikował pod wspólnym tytułem *Obrazki z przeszłości Krakowa*, jednaście mniejszych szkiców, z których cztery (*Przedsiębiorstwa kopalniane krakowian i nawiązanie stosunków z Fuggerami*, *Seweryn Betman*, *Rodzina Berów* oraz *Inne rody krakowskie w wieku XVI*) poświęcił właśnie, jak sam pisał, kilku „z najznakomitszych rodzin patrycjuszowskich owego czasu”, oraz ich głównym przedstawicielem, „którzy przy przerzucaniu ksiąg radzieckich przede wszystkim zwracają uwagę czytelnika”⁵⁶. W pierwszym z wymienionych powyżej szkiców Ptaśnik skoncentrował się na działalności spółki handlowej związanej przez Jerzego Turzona z bankiersko-kupiecką rodziną Fuggerów.

Turzo wywodził się z Lewoczy na Spiszu. Do Krakowa przeniósł się zapewne nieprzypadkowo w 1464 r. W 1475 r. został wybrany do ławy, a dwa lata później uzyskał awans do rady miejskiej⁵⁷. Nie angażował się jednak zbyt w prace tych urzędów. W literaturze przedmiotu słusznie uważa się go za jednego z największych przedsiębiorców działających w Królestwach Polski i Węgier na przełomie XV i XVI w. Zmonopolizował on bowiem w swoich rękach handel węgierską miedzią⁵⁸. Bernard Wapowski w charakterystyce Turzona stwierdził nawet, że „z każdym najbogatszym na świecie kupcem mógł iść w zawody”⁵⁹.

Kolejny ze szkiców poświęcony był natomiast osobie Seweryna Bethmana, przybysza z alzackiego Wissemburga, ławnika od 1472 r. i rajcy krakowskiego od 1477 r., zmarłego w 1515 r.⁶⁰ Jego drugą żoną była Dorota, córka

⁵⁶ Jan Ptaśnik, *Seweryn Betman*, [w:] idem, *Obrazki...*, Serya II, s. 3–4.

⁵⁷ M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 294, nr 311.

⁵⁸ Jan Ptaśnik, *Przedsiębiorstwa kopalniane Krakowian i nawiązanie stosunków z Fuggerami w początku XVI wieku*, [w:] idem, *Obrazki...*, s. 67–88.

⁵⁹ *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedr: krakowskiego część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*, wyd. Józef Szujski, *Scriptores Rerum Polonicarum* t. 2, Kraków 1874, s. 85: *ut cum quovis opulentissimo omnium terrarum negociatore conferri posset*.

⁶⁰ J. Ptaśnik, *Seweryn Betman*, s. 3–15; M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 293, nr 303.

Jana Kletnera, zasiadającego w organach krakowskiego samorządu w ostatnim 30-leciu XV w.⁶¹ Bethman zapisał jej olbrzymie jak na ówczesne czasy *morgengabe* w wysokości pięciu tysięcy florenów. Zaliczał się on do grona „najobrotniejszych wielkich kupców krakowskich i najruchliwszych przedstawicieli patrycjatu miejskiego”⁶². Utrzymywał rozległe stosunki handlowe z miastami śląskimi (Wrocław), niemieckimi (Frankfurt, Norymberga), węgierskimi (Koszyce), a przede wszystkim zaś ze Lwowem. Współczesny mu Jost Ludwik Decjusz wymownie nazwał go *inter cives tota Sarmatia opibus insignior*⁶³.

Inną z rodzin krakowskich, którą zainteresował się Ptaśnik, była rodzina Berów, „dużo [...] uboższa od innych rodzin patrycjuszowskich, ale znaczenie jej w mieście jest bardzo wielkie”⁶⁴. Najbardziej znanym jej przedstawicielem był Kacper, zasiadający od 1496 r. w radzie miejskiej, zmarły przed 8 maja 1542 r., spowinowaony z rajcą Mikołajem Kreidlerem z Wrocławia⁶⁵. Ber był mincerzem i przedsiębiorcą górniczym, posiadającym rozległą wiedzę w zakresie budowy „pieców do topienia metali, urządzania hut i w ogóle kopalni”⁶⁶ (m.in. w 1516 r. odpowiadał za urządzenie kopalni w Zuckmantel biskupowi wrocławskiemu Janowi Turzonowi). Zresztą to właśnie na Śląsku Berowie zbudowali swoją potęgę ekonomiczną, nabywając tam lub dzierżawiąc liczne kopalnie. Warto jeszcze może wspomnieć, że Kasper Ber był autorem memoriału w sprawie naprawy monety krajowej, wciągniętego do krakowskich ksiąg miejskich w 1489 r.⁶⁷

W ostatnim ze szkiców Ptaśnik wspomniał o przedstawicielach takich rodzin, jak Folgelwederowie i Waatowie, którzy przybyli do Krakowa z Sankt Gallen, oraz Beckowie (Jan Beck, rajca od 1483 r., zmarły w 1507 r., był

⁶¹ M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 291, nr 299.

⁶² Marian Friedberg, *Bethmann Seweryn*, [w:] PSB, t.1, Kraków 1935, s. 477.

⁶³ *Jodoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber 1521*, wyd. Witold Czermak, Biblioteka Pisarzy Polskich t. 38, Kraków 1901, s. 106.

⁶⁴ Jan Ptaśnik, *Rodzina Berów*, [w:] idem, *Obrazki...*, Serya II, s. 16–29, cyt. s. 16.

⁶⁵ M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 282–283, nr 271, s. 300, nr 320.

⁶⁶ J. Ptaśnik, *Rodzina Berów*, s. 20.

⁶⁷ Franciszek Piekosiński, *Nieznany memoriał rady miasta Krakowa z roku 1489 przedłożony królowi w sprawie bicia monety*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1900, t. 1 (430), kol. 199–201.

teściem Jana Turzona i Imrama Salomona)⁶⁸. Prace te, dalekie zresztą od wyczerpania tematu, w zamyśle autora miały szkicowo skreślać

postaci tych potentatów miejskich, jak Betmanów, Turzonów, Salomonów, Berów i innych, którzy podobnie jak Bonerzy, niedługo po przybyciu do Polski zżyli się z tą ziemią, co ich jak matka przygarnęła do swego łona i obdarzyła majątkami⁶⁹.

Temat dysertacji doktorskiej J. Ptaśnika: *Pierwszy Bonar, czyli powstanie rodziny magnackiej w Polsce*, której główne tezy zostały zaprezentowane w kwietniu 1903 r. na posiedzeniu Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności⁷⁰, w pewnym sensie stanowił kontynuację rozprawy S. Krzyżanowskiego o Morsztynach, w zakończeniu której podkreślił on, że córka Stanisława Morsztyna młodszego, Szczęsna Morsztynówna, została żoną Jana Bonera, głośnego bankiera i doradcy Zygmunta Starego⁷¹. Praca ta, opublikowana w roku następnym na łamach „Rocznika Krakowskiego”, słusznie uważana jest za jedną z najlepszych w obszernym dorobku J. Ptaśnika.

Zasadniczą część wzmiankowanej rozprawy stanowi bogata w szczegóły, starannie wydobyte przez Ptaśnika głównie ze źródeł rękopiśmiennych, monografia Jana Bonera, wywodzącego się z Landau w Palatynacie, który do Krakowa został sprowadzony w 1483 r. przez znanego już Seweryna Bethmana. Być może wiązało się to ze zdolnościami bankierskimi i kupieckimi, jakie Boner posiadał, o czym zresztą dobitnie świadczy jego późniejsza działalność jako naczelnika założonej przez Bethmanów spółki kupieckiej, która swoich faktorów utrzymywała m.in. w Antwerpii, Augsburgu, Rzymie, Wenecji oraz Wiedniu, oraz bankiera trzech kolejnych polskich monarchów: Jana Olbrachta, Aleksandra i Zygmunta I (zagadnienia te wypełniają pierwsze dwa rozdziały: *I. Jan Boner jako naczelnik spółki handlowej*, *II. Jan Boner jako bankier i zarządca skarbu królewskiego*).

Poprzez małżeństwo z Morsztynówną Boner związał się z jedną z najbardziej wpływowych ówczesnych rodzin krakowskich, co niewątpliwie ułatwiło mu wejście w 1496 r. do rady miejskiej. Bliskie stosunki utrzymywane przez Bonera z dworem królewskim z pewnością torowały drogę do realiza-

⁶⁸ Jan Ptaśnik, *Inne rody krakowskie w wieku XVI*, [w:] idem, *Obrazki...*, Serya II, s. 30–37; M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 297, nr 313.

⁶⁹ J. Ptaśnik, *Seweryn Betman*, s. 4.

⁷⁰ Idem, *Pierwszy Bonar...*, s. 11–13.

⁷¹ S. Krzyżanowski, *Morsztynowie...*, s. 358.

cji wielu interesów miasta. W jednej z zapisek księgi radzieckiej, wciągniętej pod 1520 r., z wielkim szacunkiem określono go zresztą mianem *reipublice nostre promotor precipuus*⁷². Bezpotomna śmierć Jana 15 grudnia 1523 r. nie zamknęła jednak dziejów tej rodziny w Krakowie. Do znaczenia doszedł bowiem jego bratanek Seweryn, który poprzez małżeństwo z Zofią, córką Seweryna Bethmana, wszedł do elity finansowej miasta (problematyka ta znalazła opracowanie w kolejnych dwóch rozdziałach monografii Ptaśnika: *III. Boner jako mieszczanin krakowski i człowiek prywatny, IV. Krótki opis dalszych losów rodu Bonerów*).

Recenzent omawianej pracy, Abdon Kłodziński, celnie zauważył, że pozostałe rozdziały (*V. Jan Boner jako protektor nauk, VI. Ruch humanistyczny wokół Bonerów oraz VII. Kilka słów o stosunkach artystycznych*) z pierwszą częścią nie wiążą się organicznie, stanowiąc pewnego rodzaju przyczynki do dziejów polskiego odrodzenia „na tle życia miejskiego w Krakowie”. Podkreślał przy tym, że rozprawa ta

z obkrojeniem nużących epizodów, wypadłaby jednoliciej, a zarazem przyniosłaby więcej korzyści czytelnikowi, który tonie w powodzi szczegółów, nie przyczepionych do objaśnienia zjawisk ogólniejszej natury⁷³.

Ponad sto lat po opublikowaniu monografii Bonerów, można by oczywiście uzupełnić ją o dalsze szczegóły. Nie zmienia to jednak faktu, że nadal pozostaje ona nie tylko największą, ale i zarazem najbardziej wyczerpującą monografią krakowskiej rodziny patrycjuszowskiej. „Ścisłość, dobre wykazanie źródeł, jasne ujęcie tematu, wyróżniają tę pracę tak dalece, że należy ją zaliczyć do najlepszych tego rodzaju w naszej literaturze historycznej”⁷⁴.

Problematykę zarysowaną w omówionym powyżej szkicu o stosunkach krakowian z Fuggerami rozwinął Ptaśnik w rozprawie *Turzonowie w Polsce i ich stosunki z Fuggerami. (Kartka z dziejów Krakowa w epoce humanizmu)*, opublikowanej w 1903 r. na łamach lwowskiego „Przewodnika Naukowego i Literackiego”⁷⁵. W księdze pamiątkowej swojego mistrza,

⁷² ANK, Akta miasta Krakowa, rkps 432 (Cons. Inscr.), s. 541.

⁷³ A. Kłodziński [rec.], Jan Ptaśnik, *Bonerowie...*, s. 491.

⁷⁴ K. Kaczmarczyk, *Studja nad dziejami miast...*, s. L–LI.

⁷⁵ Jan Ptaśnik, *Turzonowie w Polsce i ich stosunki z Fuggerami. (Kartka z dziejów Krakowa w epoce humanizmu)*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1903, t. 38, s. 829–838, 927–934, 1020–1028, 1115–1124 (i osobna odbitka, Lwów 1903). Zob. także: Jan Ptaśnik [rec.], E[mil] Reinhardt, *Johann Turzo von Bethlemfalva. Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478–1496. Ein Betrag zur Klärung unseres Verbandswesens von...*,

Wincentego Zakrzewskiego, zamieścił zaś przyczynek poświęcony rodzinie Salomonów, która doszła do znaczenia w krakowskim samorządzie w ostatnim ćwierćwieczu XV w. Piotr Salomon, rajca od 1479 r., obok Seweryna Bethmana, był najbardziej wpływową osobą w Krakowie przełomu XV i XVI w.⁷⁶

Z czasem J. Ptaśnik zwrócił uwagę również na najstarsze rodziny patrycjuszowskie, które odgrywały wiodącą rolę w mieście od końca XIII w. Za szczególnie interesujące uważał zagadnienie przechodzenia w szeregi szlachty ówczesnych lokatorów miast i wsi na prawie niemieckim, wśród których zidentyfikował wielu mieszczan krakowskich. Wyniki badań w tym zakresie opublikował w pierwszej części *Studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, kolejnej rozprawie ogłoszonej na łamach „Rocznika Krakowskiego”⁷⁷. Rozważania rozpoczął on od rodziny Borusów, z której wywodził się jeden z pierwszych znanych rajców krakowskich Gerald Borus, przedsiębiorca osadniczy działający w ostatnim 30-leciu XIII w., jeden z sołtysów prandocińskich występujących w 1283 r.⁷⁸, lokator Miechowa⁷⁹

Goslar 1928, „Rocznik Krakowski” 1929, t. 22, s. 154–161. Od czasu publikacji Reinhardta o rodzinie Turzonów, działalności samego Jana czy relacjach z Fuggerami powstało wiele znaczących prac, wśród których wyróżnić należy studia Mariána Skladaný’ego, m.in.: *Ján Turzo v Mogile (1469–1496)*, „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského” 1973–1974, t. 24–25, s. 203–222; *Najstarší доклад o podnikateľskej činnosti Jána Thurzu v stredoslovenských banských mestach*, „Historické Štúdie” 1974, t. 19, s. 237–264; *Die Versorgung des Neusohler Kupferbetriebes mit polnischem Blei zur Zeit des gemeinsam Kupferhandels der Fugger und Thurzó (1494–1526)*, [w:] *Bergbaureviere als Verbrauchszentren im vorindustriellen Europa. Fallstudien zu Beschaffung und Verbrauch von Lebensmitteln sowie Roh- und Hilfsstoffen (13.–18. Jahrhundert)*, red. Ekkehard Westermann, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beihefte t. 130, Stuttgart 1998, s. 275–284; *Thurzovsko-Fuggerovské vyúčtovania z rokov 1495–1526*, „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského” 2002, t. 45, s. 155–157; także: Janusz Kurtyka, *Badania nad późnośredniowiecznymi i nowożytnymi dziejami Spiszu. Przegląd źródeł i literatury*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, t. 1304, Prace Historyczne, z. 136, s. 40–44.

⁷⁶ Jan Ptaśnik, *Do rodziny Salomonów genealogicznych szczegółów kilka*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci Prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908, s. 347–356.

⁷⁷ Idem, *Studia nad patrycjatem...*, cz. 1, s. 23–95.

⁷⁸ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, ed. Eugeniusz Janota, Cracoviae 1865, nr 35.

⁷⁹ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, wyd. Franciszek Piekosiński, Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia t. 9, Kraków 1876, nr 516.

oraz Luboczy i Pobiednika, wsi klasztoru zwierzynieckiego⁸⁰. W dalszej kolejności zebrał informacje źródłowe dotyczące pierwszych krakowskich rodzin patrycjuszowskich, które osiadły w mieście wkrótce po lub równocześnie z lokacją 1257 r., sprowadzonych ze Śląska przez wójtów-zasadźców, Keczerów oraz Raciborów, a także występujących w późniejszym materiale źródłowym Brigerów, Romanczów, Waldorfów i przybyszów z Zirlau koło Freiburga, z których największą rolę odegrał Michał z Zirlau, rajca od 1399 r.⁸¹ Swoją córkę wydał on za Marcina z Kalinowy, kasztelana sieradzkiego (1399–1429), a następnie wojewodę sieradzkiego (1430–1437)⁸². Osobne rozważania poświęcił Morycom, niewątpliwie najstarszej znanej krakowskiej rodzinie patrycjuszowskiej, protoplasta której występuje w przekazie *miracula* Jacka Odrowąża⁸³; Bochnerom, z której wywodził się Mikołaj, rajca od 1387 r., dzierżawca mennicy krakowskiej i autor reformy monetarnej z 1395 r.⁸⁴ oraz Borkom, najprawdopodobniej również wywodzącym się ze Śląska (Jan Bork starszy, rajca od 1362 r., był drugim z mieszczan krakowskich, który w okresie panowania Kazimierza Wielkiego objął urząd ziemski, po śmierci Mikołaja Wierzyńka starszego był stolnikiem sandomierskim)⁸⁵; dalej przybyszom z Sącza oraz mieszczanom nazywanym *Gallici*.

W części drugiej *Studiów*, ogłoszonej w następnym tomie Rocznika⁸⁶, Ptaśnik zamieścił wiadomości dotyczące rodzin Zawichostów, Kezingerów, Salomonów oraz żupników krakowskich, w tym Mikołaja Serafina, który

⁸⁰ *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 4, wyd. Stanisław Kuraś, Irena Sułkowska-Kuraś, Wrocław 1970, nr 878.

⁸¹ M. Starzyński, *Krakowska rada ...*, s. 252–253, nr 174.

⁸² *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy. Spisy*, oprac. Janusz Bieniak, Alicja Szymczakowa, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, t. 2/1, red. Antoni Gąsiorowski, Wrocław 1985, nr B 88, 286.

⁸³ *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) Ordinis Fratrum Praedicatorum auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*, wyd. Ludwik Ćwikliński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4, Lwów 1884, s. 873.

⁸⁴ Stanisława Kubiak, *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1434)*, Wrocław 1970, s. 92, przyp. 205, s. 94–95.

⁸⁵ *Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. Janusz Kurtyka, Tomasz Nowakowski, Franciszek Sikora, Anna Sochacka, Piotr K. Wojciechowski, Bożena Wyrozumka, *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, t. 4, Wrocław 1990, nr 942.

⁸⁶ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem...*, cz. 2, s. 1–90.

w latach 1436–1438 i 1451 występował w składzie rady miejskiej⁸⁷, a także celników, Marka Noldenfessera, rajcy od 1423 r.⁸⁸, i znanego już wrocławianina Mikołaja Kreidlera. W zamknięciu swoich rozważań przedstawił z kolei bardzo interesujący rozdział o wyposażeniu domu mieszczańskiego, do którego dołączył edycję czterdziestu dziewięciu obszernych wypisów z krakowskich ksiąg miejskich ilustrujących owo zagadnienie.

Po 1914 r. nowych badań nad średniowiecznym patrycjatem krakowskim w zasadzie nie podejmowano. Od 1935 r. na łamach *Polskiego słownika biograficznego* zaczęły się natomiast ukazywać biogramy znaczniejszych mieszczan i rajców krakowskich, które w początkowych tomach tego wydawnictwa miały najczęściej charakter zwięzłych notek biograficznych⁸⁹. W końcu lat 50. XX w. Krystyna Pieradzka ogłosiła interesujące studium poświęcone udziałowi mieszczan krakowskich w organizacji przedsiębiorstw kopalnianych w Olkusz⁹⁰, a Józef Mitkowski dwa niewielkie przyczynki dotyczące składu narodowościowego patrycjatu krakowskiego w XIV stule-

⁸⁷ M. Starzyński, *Krakowska rada...*, s. 273, nr 240.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 265, nr 218.

⁸⁹ Roman Grodecki, *Bartko*, [w:] PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 313–314; Krystyna Pieradzka, *Beck Hanus*, [w:] *ibidem*, s. 389–390; eadem, *Ber Kasper*, [w:] *ibidem*, s. 443–444; eadem, *Ber Paweł*, [w:] *ibidem*, s. 444; M. Friedberg, *Bethmann Seweryn*, s. 477–478; Włodzimierz Budka, *Boner Jan*, [w:] *ibidem*, t. 2, Kraków 1938, s. 297–299; Krystyna Pieradzka, *Borek Hanus*, [w:] *ibidem*, s. 317–318; Józef Mitkowski, *Edeling Jan*, [w:] *ibidem*, t. 6, Kraków 1948, s. 200–201; idem, *Edeling Mikołaj*, [w:] *ibidem*, s. 201; Józef Garbacik, *Fattinante Gottfryd*, [w:] *ibidem*, s. 377–378; Zofia Wenzel-Homecka, *Henryk z Kietrza*, [w:] *ibidem*, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 422; eadem, *Kezinger Klaus-Mikołaj*, [w:] *ibidem*, t. 12, Wrocław 1966–1967, s. 351; Stanisława Pańków, *Kisling Jan*, [w:] *ibidem*, s. 502–503; Adam Kamiński, *Morsztyn Jerzy*, [w:] *ibidem*, t. 21, Wrocław 1976, s. 817; Maria Michalewiczowa, *Morsztyn Stanisław*, [w:] *ibidem*, s. 821; Jacek Laberschek, *Moryc Hanusz*, [w:] *ibidem*, t. 22, Wrocław 1977, s. 18; idem, *Moryc Piotr*, [w:] *ibidem*, s. 18–19; Waldemar Bukowski, *Salomon Piotr*, [w:] *ibidem*, t. 34, Wrocław 1992–1993, s. 381–384; Janina Bieniarzówna, *Schilling Fryderyk*, [w:] *ibidem*, t. 35, Warszawa 1994, s. 477–478; Waldemar Bukowski, *Serafin Mikołaj*, [w:] *ibidem*, t. 36, Wrocław 1995–1996, s. 285–289; Jacek Laberschek, *Strelicz Mikołaj*, [w:] *ibidem*, t. 45, Warszawa 2007, s. 16–17; Marcin Starzyński, *Szwarc Adam*, [w:] *ibidem*, t. 49, Warszawa 2014, s. 436–437; idem, *Szwarc Jerzy*, [w:] *ibidem*, s. 437–439; idem, *Ślepkugil Jan starszy*, [w:] *ibidem*, t. 50, Warszawa 2015, s. 545–546; idem, *Ślepkugil Jan młodszy*, [w:] *ibidem*, s. 546–547.

⁹⁰ Krystyna Pieradzka, *Przedsiębiorstwa kopalniane mieszczan krakowskich w Olkuziu od XV do początków XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, t. 16, Historia, z. 3, s. 34–80.

ciu⁹¹. Grażyna Lichończak na nowo opracowała zaś najstarsze dzieje rodziny Wierzyńków⁹². Nowoczesne badania nad średniowiecznym patrycjatem krakowskim podjęto dopiero w początku lat 90. Jerzy Rajman opracował wówczas monograficzne ujęcie dziejów rodziny Kezingerów⁹³, natomiast Waldemar Bukowski w kompetentny sposób przedstawił genealogię rodziny Salomonów, w wielu miejscach korygując dawniejsze poglądy J. Ptaśnika⁹⁴. Ten sam autor opracował również biografię Mikołaja Serafina⁹⁵. Wspomniany zaś J. Rajman podjął się próby odtworzenia stosunków własnościowych w Krakowie do schyłku panowania Władysława Łokietka, co wiązało się oczywiście z rozpoznaniem środowiska najstarszych rodzin patrycjuszowskich⁹⁶. Tym wywodzącym się ze Śląska poświęcił zresztą osobne studia⁹⁷.

⁹¹ Józef Mitkowski, *Patrycjat krakowski w świetle księgi zmarłych bractwa Panny Marii (XIV–XVIII w.)*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN Oddz. w Krakowie”, lipiec–grudzień 1964, Kraków 1965, s. 378–379; idem, *Nationality Problems and Patterns in Mediaeval Polish Towns. The Example of Cracov*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, t. 503, Prace Historyczne, z. 59, s. 31–42.

⁹² Grażyna Lichończak, *Najstarsze dzieje rodziny Wierzyńków w Krakowie*, „Krzysztoforzy” 1981, t. 8, s. 38–55.

⁹³ Jerzy Rajman, *Keszingerowie krakowscy w XIV–XV wieku*, [w:] *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków 1993, s. 435–445.

⁹⁴ Waldemar Bukowski, *Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, [w:] *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, Kraków 1995, s. 113–145.

⁹⁵ *Korespondencja Mikołaja Serafina z lat 1437–1459*, wyd. Waldemar Bukowski, Tomasz Płóciennik, Anna Skolimowska, Kraków 2006, s. XXIII–XXXVIII.

⁹⁶ Jerzy Rajman, *Kraków, zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004; idem, *Gmina miasta lokacyjnego w XIII i początkach XIV w.*, [w:] *Kraków. Studia z dziejów miasta*, red. idem, Kraków 2007, s. 61–75; idem, *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 12, red. Sławomir Górczyński, Warszawa 2012, s. 47–68; idem, *Unsere liebe Fraue. Wspólnota mieszczan i kościoła w Krakowie w XIV w.*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2012, t. 4 (8), s. 150–201; idem, *Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa N. Marii Panny w Krakowie (połowa XIV–koniec XVI w.)*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, t. 11, s. 45–68.

⁹⁷ Idem, *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, „Studia Śląskie” 1990, t. 48, s. 205–221; idem, *Mieszczanie z Górnego Śląska w elicie władzy Krakowa w XIV wieku*, [w:] *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej. Zbiór studiów*, red. Zdzisław Noga, Kraków 2011, s. 49–80; idem, *Raciborzanie w Krakowie w XIV wieku. Kryterium imienne w badaniach*

Badania nad krakowską elitą władzy, głównie w XVI w., rozwinął natomiast Zdzisław Noga⁹⁸.

Mimo że studia nad patrycjatem krakowskim posiadają tak długą tradycję, są one dalekie od wyczerpania. Prace J. Ptaśnika, nawet jeżeli w wielu miejscach wymagają korekt i uzupełnień, to nadal stanowią podstawę do opracowania kompletnej monografii krakowskiego patrycjatu w okresie średniowiecza. Wydaje się, że znaczenie jego dorobku naukowego najtrafniej jak dotąd ocenił Henryk Barycz. Wskazał on bowiem, że

w dziejach polskiej historiografii Jan Ptaśnik pozostanie przede wszystkim jako niezrównany badacz przeszłości Krakowa w najpiękniejszym okresie jego rozwoju, malarz jego życia społecznego, ekonomicznego, demografii, [a] zwłaszcza jego patrycjatu⁹⁹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie

Akta miasta Krakowa, rkps 432 (Cons. Inscr.).

Staatsarchiv Nürnberg

Benutzer Handakt, Produkte, sygn. 2491.

nad narodowością mieszczan napływowych, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2011, t. 2 (6), s. 118–141; idem, *Przybycze z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*, [w:] *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV w.*, red. idem, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* t. 133, *Studia Historica*, t. 13, Kraków 2013, s. 107–118.

⁹⁸ Zdzisław Noga, *Elsässer und Pfalzer in der Krakauer Herrschaftselite im 15. und 16. Jahrhundert*, „Inter Finitimos” 2001, t. 19–20, s. 14–18; idem, *Elita Krakowa i jej związki z miastami Górnych Węgier i ze Lwowem XVI wieku*, [w:] *Miasta i mieszczaństwo w Europie Środkowej i Wschodniej do połowy XIX wieku*, red. Dariusz Michalski, Krzysztof Mikulski, Toruń 2003, s. 97–112; idem, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003; idem, *Szembekowie krakowscy w XVI wieku*, „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 75–91; idem, *Glaczenie. Z dziejów krakowsko-lwowskiej rodziny mieszczańskiej w XVI wieku*, [w:] *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrzumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Zenon Piech, Kraków 2008, s. 289–299. Zob. także: Mieczysław Bednarz, *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej (1535–1670)*, „Rocznik Krakowski” 2002, t. 68, s. 105–119.

⁹⁹ H. Barycz, *Kilka dokumentów...*, s. 148.

Źródła drukowane

- Acta Camerae Apostolicae*, t. 1–2 (1207–1374). Ed. Jan Ptaśnik. Monumenta Poloniae Vaticana t. 1–2. Cracoviae: Akademia Umiejętności, 1913.
- akta norymberskie do dziejów handlu z Polską w wieku XV*. Wyd. Jan Ptaśnik. Archiwum Komisji Prawniczej t. 11. Kraków: Akademia Umiejętności, 1909–1913, s. 294–360.
- Analecta Vaticana 1202–1366*. Ed. Jan Ptaśnik. Monumenta Poloniae Vaticana t. 3. Cracoviae: Akademia Umiejętności, 1914.
- Cracovia artificum 1300–1500*. Wyd. Jan Ptaśnik. Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce t. 4. Kraków: Akademia Umiejętności, 1917.
- Cracovia artificum 1501–1550*. Wyd. Marian Friedberg. Źródła do Historii Sztuki i Cywilizacji w Polsce t. 5, z. 1–3. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1937–1948.
- Cracovia impressorum XV et XVI saeculorum*. Ed. Jan Ptaśnik. Monumenta Poloniae Typographica XV et XVI Saeculorum t. 1. Leopoli: Zakład im. Ossolińskich, 1922.
- De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) Ordinis Fratrum Praedicatorum auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*. Wyd. Ludwik Ćwikliński. W: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 4. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1884, s. 818–903.
- Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*. Ed. Eugeniusz Janota. Cracoviae: C.K. Towarzystwo Naukowe Krakowskie, 1865.
- Jodoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber 1521*. Wyd. Witold Czermak. Biblioteka Pisarzy Polskich t. 38. Kraków: Akademia Umiejętności, 1901.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2. Wyd. Franciszek Piekosiński. Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia t. 9. Kraków: Akademia Umiejętności, 1876.
- Korespondencja Mikołaja Serafina z lat 1437–1459*. Wyd. Waldemar Bukowski, Tomasz Płóciennik, Anna Skolimowska. Kraków: Societas Vistulana, 2006.
- Kozłowska-Budkowa Zofia: *Wspomnienia z lat 1893–1923*. Oprac. Marcin Starzyński. Kraków: Avalon, 2017 (w druku).
- Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic, kantora katedr. krakowskiego część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*. Wyd. Józef Szujski. Scriptores Rerum Polonicarum t. 2. Kraków: Akademia Umiejętności, 1874.
- Księgi lawnicze krakowskie 1365–1376 i 1390–1397*. Wyd. Stanisław Krzyżanowski. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1904.
- Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*. Wyd. Franciszek Piekosiński. Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia t. 15. Kraków: Akademia Umiejętności, 1896.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 4. Wyd. Stanisław Kuraś, Irena Sułkowska-Kuraś. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.

Opracowania

- Bąkowski Klemens [rec.]: Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa*. Bibl. Krak. nr 21, Kraków 1902, s. 88. „Kwartalnik Historyczny” 1903, t. 17, s. 89–91.
- Bałaban Majer [rec.]: Jan Ptaśnik, *Abraham Judaeus Bohemus*. IV ustęp z rozprawki p.n. *Obrazki z przeszłości Krakowa* (serya II), 1903. „Kwartalnik Historyczny” 1904, t. 18, s. 638–639.

- Banach Andrzej Kazimierz: *Jan Ptaśnik*. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*. Red. Julian Dybiec. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2000, s. 214–223.
- Banach Andrzej Kazimierz: *Kariery zawodowe studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego pochodzenia chłopskiego z lat 1860/1861–1917/1918*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009.
- Barycz Henryk: *Kilka dokumentów z dziejów przyjaźni dwóch historyków. W pięćdziesiątą rocznicę zgonu Jana Ptaśnika*. „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1981, t. 26, s. 129–174.
- Batori Ingrid: *Das Patriziat der deutschen Stadt. Zu den Forschungsergebnissen über das Patriziat besonders der süddeutschen Städte*. „Die Alte Stadt. Zeitschrift für Stadtgeschichte, Stadtsoziologie und Denkmalpflege” 1975, t. 2, s. 1–30.
- Bednarz Mieczysław: *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej (1535–1670)*. „Rocznik Krakowski” 2002, t. 68, s. 105–119.
- Berthold Brigitte: *Charakter und Entwicklung des Patriziats im mittelalterlichen deutschen Städte*. „Jahrbuch für Geschichte Feudalismus” 1982, t. 6, s. 195–241.
- Bieniarzówna Janina: *Schilling Fryderyk*. W: PSB, t. 35. Warszawa: Instytut Historii PAN, 1994, s. 477–478.
- Bieńkowski Wiesław: *Ptaśnik Jan*. W: PSB, t. 29. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, s. 303–308.
- Budka Włodzimierz: *Boner Jan*. W: PSB, t. 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1938, s. 297–299.
- Bujak Franciszek: *Życiorys Jana Ptaśnika*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. X–XLV.
- Bukowski Waldemar: *Salomon Piotr*. W: PSB, t. 34. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992–1993, s. 381–384.
- Bukowski Waldemar: *Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*. W: *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrzumińskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*. Kraków: Secesja, 1995, s. 113–145.
- Bukowski Waldemar: *Serafin Mikołaj*. W: PSB, t. 36. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1995–1996, s. 285–289.
- Charewiczowa Łucja: *Bibliografia prac Jana Ptaśnika*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. I–IX.
- Czaja Roman: *Führungsgruppen der mittelalterlichen Städte in der Polnischen Geschichtsschreibung des 19. und 20. Jahrhunderts*. W: *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Elite der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*. Red. Michael Diefenbacher, Olga Fejtová, Zdzisław Noga. Documenta Pragensia Monographia, t. 33/1. Praha: Scriptorium, 2016, s. 31–45.
- Czaja Roman: *Grupy rządzące w miastach nadbałtyckich w średniowieczu*. „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 2008, t. 93/1.
- Dobrowolski Kazimierz: *Badania z zakresu historii kultury*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. LXVI–LXXIII.

- Friedberg Marian: *Bethmann Seweryn*. W: PSB, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, s. 477.
- Garbacik Józef: *Fattinante Gottfryd*. W: PSB, t. 6. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948, s. 377–378.
- Goyski Marian: *Przegląd literatury historycznej polskiej do dziejów XIV i XV w. z ostatnich lat siedmiu (1901–1907)*. „Przegląd Historyczny” 1908, t. 6, s. 253–281.
- Grodecki Roman: *Bartko*. W: PSB, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, s. 313–314.
- Hecht Michael: *Wie man vom „Bürger” zum „Patrizier” wurde. Sozialer Aufstieg und ständische Exklusivität in der frühneuzeitlichen Stadt – das Beispiel Lüneburg*. „Kunstgeschichte. Open Peer Reviewed Journal” 2011, s. 1–20.
- Henel Stefan: *Godziny zwierzeń. Wspomnienia córek i synów o ich sławnych i zasłużonych Rodzicach*. Warszawa: Iskry, 1983.
- Jedynak Zdzisław: *Materiały do stosunków polsko-niemieckich w Archiwum Państwowym w Norymberdze*. „Archeion” 1999, t. 100, s. 157–170.
- Kaczmarczyk Kazimierz: *Studja nad dziejami miast polskich*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. XLVI–LXV.
- Kamiński Adam: *Morsztyn Jerzy*. W: PSB, t. 21. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 817.
- Karbowiak Antoni [rec.]: Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*, Kraków 1900, w 8° mniejszej, s. 68. Bibl. Krak. nr 15; Ptaśnik Jan, *Z życia uczniów krakowskich w XV i XVI wieku*. Osobne odbicie z Księgi pamiątkowej uczniów Uniw. Jagiellońskiego, Kraków 1900, w 8° większej, s. 48. „Kwartalnik Historyczny” 1900, t. 14, s. 674–675.
- Kłodziński Abdon [rec.]: Jan Ptaśnik, *Bonerowie*, „Rocznik Krakowski” 1905, t. 7, s. 272. „Kwartalnik Historyczny” 1907, t. 21, s. 488–491.
- Kłodziński Abdon [rec.]: Jan Ptaśnik, *Gli Italiani a Cracovia dal XVI. secolo al. XVIII*, Roma (Forzani e C. tipografi del Senato) 1909, s. VII. 109. „Kwartalnik Historyczny” 1911, t. 25, s. 81–96.
- Kłodziński Abdon [rec.]: Jan Ptaśnik, *Włoski Kraków za Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły*, Kraków, odbitka z „Rocznika Krakowskiego” 1910, t. 13, s. 61. „Kwartalnik Historyczny” 1911, t. 25, s. 81–96.
- Kłodziński Abdon [rec.]: Jan Ptaśnik, *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*, „Rocznik Krakowski” 1907, t. 9, s. 1–147 – praca bogato ilustrowana. „Kwartalnik Historyczny” 1908, t. 22, s. 411–415.
- Kolbuszowska Jolanta: *Historia kultury jako samodzielna dziedzina badawcza a lwowskie prace Jana Ptaśnika*. W: *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 3. Red. Jerzy Maternicki, Leonid Zaskilniak. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2005, s. 430–440.
- Kolbuszowska Jolanta: *Jan Ptaśnik (1876–1930)*. W: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. Red. Jerzy Maternicki, Leonid Zaskilniak. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2007, s. 467–482.

- Koredczuk Bożena: *Jan Ptaśnik (1876–1930) – krakowski i lwowski historyk książki*. W: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8. Red. Halina Kosętko. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006, s. 18–29.
- Krzyżanowski Stanisław: *Morszynowie w XV wieku. Karta z dziejów krakowskiego patrycjatu*. „Rocznik Krakowski” 1898, t. 1, s. 326–358.
- Kubiak Stanisława: *Monety pierwszych Jagiellonów (1386–1434)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970.
- Kurtyka Janusz: *Badania nad późnośredniowiecznymi i nowożytnymi dziejami Spiszu. Przegląd źródeł i literatury*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2009, t. 1304, Prace Historyczne, z. 136, s. 33–48.
- Kutrzeba Stanisław: *Historia rodziny Wierzyńków*. „Rocznik Krakowski” 1899, t. 2, s. 29–88 (i osobna odbitka, Kraków 1899).
- Laberschek Jacek: *Moryc Hanusz*. W: PSB, t. 22. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977, s. 18.
- Laberschek Jacek: *Moryc Piotr*. W: PSB, t. 22. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977, s. 18–19.
- Laberschek Jacek: *Strelicz Mikołaj*. W: PSB, t. 45. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2007, s. 16–17.
- Lichończak Grażyna: *Najstarsze dzieje rodziny Wierzyńków w Krakowie*. „Krzysztofory” 1981, t. 8, s. 38–55.
- Łodyński Marian [rec.]: Jan Ptaśnik, *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, osobna odbitka z „Rozp. Wydz. Hist.-Filoz. Akad. Umiej.”, t. 51, Kraków 1908. „Kwartalnik Historyczny” 1910, t. 24, s. 255–270.
- Michalewiczowa Maria: *Morsztyn Stanisław*. W: PSB, t. 21. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, s. 821.
- Mitkowski Józef, *Edeling Jan*. W: PSB, t. 6. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948, s. 200–201.
- Mitkowski Józef: *Edeling Mikołaj*. W: PSB, t. 6. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1948, s. 201.
- Mitkowski Józef: *Nationality Problems and Patterns in Mediaeval Polish Towns. The Example of Cracov*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, t. 503, Prace Historyczne, z. 59, s. 31–42.
- Mitkowski Józef: *Patrycjat krakowski w świetle księgi zmarłych bractwa Panny Marii (XIV–XVIII w.)*. „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN Oddz. w Krakowie”, listopad–grudzień 1964. Kraków 1965, s. 378–379.
- Noga Zdzisław: *Elita Krakowa i jej związki z miastami Górnych Węgier i ze Lwowem XVI wieku*. W: *Miasta i mieszczaństwo w Europie Środkowej i Wschodniej do połowy XIX wieku*. Red. Dariusz Michalski, Krzysztof Mikulski. Toruń: Adam Marszałek, 2003, s. 97–112.
- Noga Zdzisław: *Elsässer und Pfalzer in der Krakauer Herrschaftselite im 15. und 16. Jahrhundert*. „Inter Finitimos” 2001, t. 19–20, s. 14–18.
- Noga Zdzisław: *Glaczenie. Z dziejów krakowsko-lwowskiej rodziny mieszczańskiej w XVI wieku*. W: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor*

- Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin.* Red. Zenon Piech. Kraków: Societas Vistulana, 2008, s. 289–299.
- Noga Zdzisław: *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy.* Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2003.
- Noga Zdzisław: *Szembekowie krakowscy w XVI wieku.* „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 75–91.
- Pańków Stanisława: *Kisling Jan.* W: PSB, t. 12. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966–1967, s. 502–503.
- Piekosiński Franciszek: *Nieznany memoriał rady miasta Krakowa z roku 1489 przedłożony królowi w sprawie bicia monety.* „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1900, t. 1 (43), kol. 199–201.
- Pieradzka Krystyna: *Beck Hanus.* W: PSB, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, s. 389–390.
- Pieradzka Krystyna: *Ber Kasper.* W: PSB, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, s. 443–444.
- Pieradzka Krystyna: *Ber Paweł.* W: PSB, t. 1. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, s. 444.
- Pieradzka Krystyna: *Borek Haus.* W: PSB, t. 2. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1938, s. 317–318.
- Pieradzka Krystyna: *Przedsiębiorstwa kopalniane mieszczan krakowskich w Olkusz od XV do początków XVII wieku.* „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, t. 16, Historia, z. 3, s. 34–80.
- Podlacha Władysław [rec.]: Jan Ptaśnik, *Cracovia artificum 1300–1500*, Kraków 1917, 8°, s. 28 + 482. Nakładem Akademii Umiejętności, Wydawnictwo Komisji Historji Sztuki, „Źródła do Historji Sztuki i Cywilizacji w Polsce”, t. 4. „Rocznik Krakowski” 1923, t. 23, s. 158–171.
- Polackówna Helena [rec.]: *Monumenta Poloniae Vaticana I–II: Acta camerae apostolicae v. I. 1207–1344; v. II. 1344–1374*, edidit Joannes Ptaśnik. Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis. Cracoviae 1913, 8°, s. XXXVI + 502; XXVIII + 585; *Monumenta Poloniae Vaticana T. III: Analecta Vaticana 1202–1366*, edidit Dr. Joannes Ptaśnik. Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis. Cracoviae 1914, 4-to, s. LVI + 572. „Kwartalnik Historyczny” 1918, t. 32, s. 81–88, 346–351.
- Ptaśnik Jan: *Abraham Judaeus Bohemus.* IV ustęp z rozprawki p.n. *Obrazki z przeszłości Krakowa* (serya II), 1903.
- Ptaśnik Jan: *Bonerowie.* „Rocznik Krakowski” 1904, t. 7, s. 1–133 (i osobna odbitka, Kraków 1904).
- Ptaśnik Jan: *Denar świętego Piotra obrońcą jednościi politycznej i kościelnej w Polsce.* „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1908, t. 51, s. 133–218 (i osobna odbitka, Kraków 1908).
- Ptaśnik Jan: *Die Boner.* Ausgeführt v. R. A. Klostermann. Berlin-Dahlem 1941.
- Ptaśnik Jan: *Do rodziny Salomonów genealogicznych szczegółów kilka.* W: *Studia historyczne wydane ku czci Prof. Wincentego Zakrzewskiego.* Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1908, s. 347–356.

- Ptaśnik Jan: *Działalność ś.p. Krzyżanowskiego na polu archiwistyki i historii Krakowa*. „Kwartalnik Historyczny” 1917, t. 31, s. 121–125.
- Ptaśnik Jan [rec.]: E[mil] Reinhardt. *Johann Turzo von Bethlemlfalva. Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478–1496. Ein Beitrag zur Klärung unseres Verbandswesens von...*, Goslar a. H. Kommissionsverlag von J. Brumby, Goslar, 1928. „Rocznik Krakowski” 1929, t. 22, s. 154–161.
- Ptaśnik Jan: *Geschichte des Handels und der Kaufmannschaft in Krakau*. Ausgeführt v. C. Poralla. Berlin 1942.
- Ptaśnik Jan: *Gli Italiani a Cracovia del XVI secolo al XVIII*. Roma: Forzani e C. Tipografi del Senato, 1909.
- Paśnik Jan: *Kollektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce piastowskiej*. „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie” 1907, t. 50, s. 1–80 (i osobna odbitka, Kraków 1907).
- Ptaśnik Jan: *Kultura wieków średnich*. T. 1: *Życie religijne i społeczne*. Lwów: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, 1925, wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- Ptaśnik Jan: *Kultura włoska wieków średnich*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, 1922, wyd. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- Ptaśnik Jan: *Kupcy*. W: Stanisław Kutrzeba, Jan Ptaśnik: *Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego*, „Rocznik Krakowski” 1911, t. 14, s. 66–130 (i osobna odbitka drugiego rozdziału: *Z dziejów krakowskiego kupiectwa od XIV do XIX w.*, Kraków 1911).
- Ptaśnik Jan: *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1934, wyd. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1949.
- Ptaśnik Jan: *Miasta w Polsce*. Lwów: H. Altenberg, 1922.
- Ptaśnik Jan: *Noch eigenes über die Nationalität des Veit Stoss*. „Monatshefte für Kunstwissenschaft” 1913, t. 16, s. 30–31.
- Ptaśnik Jan: *Obrazki z przeszłości Krakowa*, Serya I–II. Biblioteka Krakowska nr 21, 23. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1902–1903.
- Ptaśnik Jan: *Obrazki z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*. Biblioteka Krakowska nr 15. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1900, wyd. 2, Dzieła Odkurzone t. 3. Kraków: Fundacja dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Ptaśnik Jan: *Pierwszy Bonar, czyli powstanie rodziny magnackiej w Polsce*. „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie” 1903, t. 8, nr 4 (kwiecień), s. 11–13.
- Ptaśnik Jan: *Podania i wierzenia kaszubskie a nasze. II. Trzy podania z powiatu bocheńskiego*. „Lud” 1899, t. 5, s. 357–365.
- Ptaśnik Jan: *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1. „Rocznik Krakowski” 1913, t. 13, s. 23–95 (i osobna odbitka, Kraków 1913); cz. 2. „Rocznik Krakowski” 1914, t. 16, s. 1–90 (i osobna odbitka, Kraków 1914).
- Ptaśnik Jan: *Turzonowie w Polsce i ich stosunki z Fuggerami. (Kartka z dziejów Krakowa w epoce humanizmu)*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1903, t. 38, s. 829–1124 (i osobna odbitka, Lwów 1903).
- Ptaśnik Jan: *Un precursore di Machiavelli in Polonia (Filippo Buonaccorsi detto Callimaco)*. „L’Europa Orientale” 1938, t. 18, s. 460–492.

- Ptański Jan: *W sprawie Wita Stwosza*. „Czas” 1912, t. 65, nr 415 (środa, 11 września), s. 1–2, „Czas”, nr 417 (czwartek, 12 września), s. 1–2.
- Ptański Jan: *Włoski Kraków za Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły*. „Rocznik Krakowski” 1910, t. 13, s. 49–109 (i osobna odbitka, Kraków 1910).
- Ptański Jan: *Z dziejów kultury włoskiego Krakowa*. „Rocznik Krakowski” 1907, t. 9, s. 3–147 (i osobna odbitka, Kraków 1906).
- Ptański Jan: *Z życia żaków krakowskich w XV i XVI wieku*. W: *Księga pamiątkowa uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego wydana staraniem i nakładem młodzieży akademickiej ku uczczeniu 500-letniego jubileuszu przekształcenia dawnej Szkoły Kazimierzowskiej na Uniwersytet Jagielloński*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900, s. 3–48 (i osobna odbitka, Kraków 1900).
- Ptański Jan: *Ze studyów nad Witem Stwoszem i jego rodziną*. „Rocznik Krakowski” 1910, t. 13, s. 111–185 (i osobna odbitka, Kraków 1910).
- Ptański Jan: *Życie żaków krakowskich*. Warszawa: Drukarnia Narodowa, 1931, wyd. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957.
- Rajman Jerzy: *Gmina miasta lokacyjnego w XIII i początkach XIV w. W: Kraków. Studia z dziejów miasta*. Red. Jerzy Rajman. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2007, s. 61–75.
- Rajman Jerzy: *Kesingerowie krakowscy w XIV–XV wieku*. W: *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków: Secesja, 1993, s. 435–445.
- Rajman Jerzy: *Krakowska civitas softysów Piotra i Salomona*. W: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 12. Red. Sławomir Górczyński. Warszawa: DiG, 2012, s. 47–68.
- Rajman Jerzy: *Kraków, zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczenie do roku 1333*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2004.
- Rajman Jerzy: *Mieszczenie z Górnego Śląska w elicie władzy Krakowa w XIV wieku*. W: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej. Zbiór studiów*. Red. Zdzisław Noga. Kraków: Antykwa, 2011, s. 49–80.
- Rajman Jerzy: *Przybysze z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*. W: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV w.* Red. Jerzy Rajman. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis* t. 133, *Studia Historica* t. 13. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2013, s. 107–118.
- Rajman Jerzy: *Raciborzanie w Krakowie w XIV wieku. Kryterium imienne w badaniach nad narodowością mieszczańską napływowych*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2011, t. 2 (6), s. 118–141.
- Rajman Jerzy: *Rajcy krakowscy i członkowie ich rodzin w księdze zmarłych bractwa N. Marii Panny w Krakowie (połowa XIV–koniec XVI w.)*. „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2015, t. 11, s. 45–68.
- Rajman Jerzy: *Unsere liebe Fraue. Wspólnota mieszczań i kościoła w Krakowie w XIV w.* „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2012, t. 4 (8), s. 150–201.
- Rajman Jerzy: *Z badań nad mieszczańami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*. „Studia Śląskie” 1990, t. 48, s. 205–221.
- Reinhardt Emil: *Johann Turzo von Bethlemfalva. Bürger und Konsul von Krakau in Goslar 1478–1496*. Goslar: Geschichts- und Heimatschutzverein, 1928.

- Rutkowski Jan [rec.]: Jan Ptaśnik, *Cracovia artificum 1300–1500*. Wydawnictwo Komisji Historii Sztuki. Kraków 1917. Nakładem Akademii Umiejętności, 8°, s. 28 + 482. „Kwartalnik Historyczny” 1917, t. 31, s. 158–163.
- Scheutz Martin: *Städtische Eliten des Mittelalters und der frühen Neuzeit als Problem der Stadtgeschichtsforschung*. W: *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Elite der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*. Red. Michael Diefenbacher, Olga Fejtová, Zdzisław Noga. Documenta Pragensia Monographia, t. 33/1. Praha: Scriptorium, 2016, s. 9–30.
- Skladany Marián: *Die Versorgung des Neusohler Kupferbetriebes mit polnischem Blei zur Zeit des gemeinsam Kupferhandel der Fugger und Thurzó (1494–1526)*. W: *Bergbau-reviere als Verbrauchszentren im vorindustriellen Europa. Fallstudien zu Beschaffung und Verbrauch von Lebensmitteln sowie Roh- und Hilfsstoffen (13.–18. Jahrhundert)*. Red. Ekkehard Westermann, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beihefte t. 130. Stuttgart, 1998, s. 275–284.
- Skladany Marián: *Ján Turzo v Mogile (1469–1496)*. „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského” 1973–1974, t. 24–25, s. 203–222.
- Skladany Marián: *Najstarší doklad o podnikateľskej činnosti Jána Thurzu v stredoslovenských banských mestach*. „Historické Štúdie” 1974, t. 19, s. 237–264.
- Skladany Marián: *Thurzovsko-Fuggerovské vyúctovania z rokov 1495–1526*. „Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského” 2002, t. 45, s. 155–157.
- Sroka Łukasz Tomasz: *Wydział humanistyczny*. W: *Academia militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*. Red. Adam Redzik. Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek, Instytut Pamięci Narodowej, 2015, s. 632–634.
- Starzyński Marcin: *Die Krakauer Herrschaftselite im Mittelalter. Eine Problemskizze*. W: *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Elite der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*. Red. Michael Diefenbacher, Olga Fejtová, Zdzisław Noga. Documenta Pragensia Monographia, t. 33/1. Praha: Scriptorium, 2016, s. 49–61.
- Starzyński Marcin: *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Maiestas, Potestas, Communitas t. 3. Kraków: Societas Vistulana, 2010.
- Starzyński Marcin: *Szwarc Adam*. W: PSB, t. 49. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014, s. 436–437.
- Starzyński Marcin: *Szwarc Jerzy*. W: PSB, t. 49. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2014, s. 437–439.
- Starzyński Marcin: *Ślepkugil Jan młodszy*. W: PSB, t. 50. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2015, s. 546–547.
- Starzyński Marcin: *Ślepkugil Jan starszy*. W: PSB, t. 50. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2015, s. 545–546.
- Starzyński Marcin: *Średniowieczny Kraków w badaniach Stanisława Kutrzeby*. W: Stanisław Kutrzeba: *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*. Oprac. Marcin Starzyński. Kraków 2009, s. XX–XXV.
- Urzednicy łączycy, sieradzczy i wieluńscy*. *Spisy*. Oprac. Janusz Bieniak, Alicja Szymczakowa. Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. 2/1. Red. Antoni Gąsiorowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.

- Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy.* Oprac. Janusz Kurtyka, Tomasz Nowakowski, Franciszek Sikora, Anna Sochacka, Piotr K. Wojciechowski, Bożena Wyrozumka. Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. 4. Red. Antoni Gąsiorowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.
- Wenzel-Homecka Zofia: *Henryk z Kietrza*. W: PSB, t. 9. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960–1961, s. 422.
- Wenzel-Homecka Zofia: *Kezinger Klaus-Mikołaj*. W: PSB, t. 12. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966–1967, s. 351.
- Wojciechowska Maria: *Dzieje książki*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. LXXXI–LXIII.
- Wojciechowski Zygmunt: *Prace o związkach Polski Piastowskiej ze Stolicą Apostolską*. „Kwartalnik Historyczny” 1930, t. 44, s. LXXIV–LXXX.
- Wyrozumka Bożena: *Stanisław Krzyżanowski (1865–1917)*. W: *Ludzie, którzy umiłowali Kraków. Założyciele Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Miasta Krakowa*. Red. Wiesław Bieńkowski, Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 1997, s. 15–35.

PODSUMOWANIE

Malarz życia miejskiego – Jan Ptaśnik (1876–1930). U genezy studiów nad patrycjatem krakowskim

Niniejszy artykuł, przygotowany w związku z przypadającą w 2016 r. 140. rocznicą urodzin Jana Ptaśnika (1876–1930), przypomina sylwetkę oraz istotny fragment twórczości tego uznanego historyka.

Wywodzący się z rodziny chłopskiej Jan Ptaśnik – uczeń Stanisława Krzyżanowskiego i Wincentego Zakrzewskiego – związany był z Uniwersytetami w Krakowie, gdzie uzyskał doktorat i habilitował się w wieku trzydziestu jeden lat, oraz we Lwowie, gdzie w 1920 r. otrzymał samodzielną katedrę, którą kierował do przedwczesnej śmierci w 1930 r. Był pionierem nowoczesnych badań w zakresie historii kultury oraz historii miast i mieszczaństwa, a także cenionym wydawcą źródeł.

W pierwszej części prezentowanego tekstu nakreślił Autor życiorys tego badacza, uzupełniając dawniejsze opracowania oraz omawiając jego dorobek naukowy. W części drugiej skupił się natomiast na studiach J. Ptaśnika nad rodzinami mieszczańskimi Krakowa XIII–XVI w., analizując te prace m.in. pod względem trwałości poczynionych przezeń ustaleń. Zreferował nadto osiągnięcia nowszej historiografii krakowskiej, rozwijającej wątki zainicjowane na początku XX w. przez J. Ptaśnika, dając jednocześnie możliwie pełny obraz wiedzy o warstwie wyższej społeczeństwa miasta Krakowa w wiekach średnich.

SUMMARY

A painter of urban life – Jan Ptaśnik (1876–1930).

The genesis of studies into a patriciate of Krakow

This article, prepared in connection with the 140th anniversary in 2016 of the birth of Jan Ptaśnik (1876–1930), recalls the man himself and an important fragment of the creativity of this highly-regarded historian.

Born into a peasant family, Jan Ptaśnik – a pupil of Stanisław Krzyżanowski and Wincenty Zakrzewski – was connected with universities in Krakow, where he became a doctor at the age of thirty one, and Lviv, where in 1920 he became the head of a faculty, which he directed until his premature death in 1930. He was a pioneer of modern research into the history of culture and the history of towns and townspeople, as well as a valuable publisher.

In the first part of the text, the Author presents the biography of the researcher, complementing former works as well as discussing his scientific achievements. The second part focuses, however, on J. Ptaśnik's studies into the townspeople of Krakow in the XIII–XVI centuries, analysing this work, among others, in terms of the durability of the settings he established. It refers extensively to the achievements of later historiographies of Krakow, developing aspects initiated at the beginning of the XX century by J. Ptaśnik, simultaneously providing a picture of the knowledge about the level of high society in the city of Krakow during the Middle Ages.

SŁOWA KLUCZOWE: Jan Ptaśnik, historiografia miejska, patrycjat, średniowieczny Kraków

KEY WORDS: Jan Ptaśnik, urban historiography, patriciate, medieval Krakow